

Dunja Pavličević-Franić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

dunja.pavlicevic-franic@ufzg.hr

Usvajanje hrvatskoga jezika u kontekstu konstrukcijske gramatike

Recepcija jezičnih sadržaja jezgrena je dio obrazovnoga procesa. U materinskome jeziku taj se informacijski fenomen dodatno usložuje jer osim uobičajene priopćajne uloge jezik postaje izvor znanja te model znanja (načini prenošenja informacija). Svaki se proces učenja, između ostaloga, temelji na usvajanju jezičnih struktura koje se mogu promatrati kao konstrukcije određenoga izraza i pridruženoga značenja. U ranojezičnome razdoblju, uz izraz i sadržaj jezičnoga znaka, recepcija jezičnih sadržaja uključuje i uporabnu razinu. Pritom se odnos gramatike, semantike i pragmatike razrješava svakodnevnom komunikacijom u kojoj je semantika prije gramatike, a pragmatika prije normiranosti (Pavličević-Franić 2011). Kao primjer recepcije jezičnih sadržaja predlaže se ovladavanje jezičnim strukturama u okviru konstrukcijske gramatike. Riječ je o teorijskome okviru koji donosi integracijski pristup sintaktičkoj i semantičko-pragmatičkoj informaciji. Jezična se struktura usvaja kao jedinstvo forme i sadržaja, odnosno konstrukcijska jedinica određena oblikom, značenjem i uporabom (Tomasello 2005). Značenje ne proizlazi nužno iz značenja pojedinih sastavnica nego je rezultat integriranja leksema u značenje konstrukcije (Goldberg 1995). Dakle, učenje gramatičkih sadržaja nije samo generiranje gramatički točnih rečenica, nego je težište na stvaranju uporabno prihvatljivih jezičnih struktura.

Uključivanje konstrukcijskoga pristupa u proces učenja hrvatskoga jezika u ranojezičnome diskursu omogućit će uspješnije ovladavanje novim sadržajima u suodnosu s dijelovima gramatičko-semantičkih polja učenicima već poznatih konstrukcija. Tako se postiže viša razina lingvističke i leksičke kompetencije te povećava komunikacijska sposobnost učenika.

Ključne riječi: konstrukcijska gramatika, usvajanje/učenje hrvatskoga jezika, jezični sadržaj, ranojezični diskurs

1. Uvod

Učenje jezika ponajprije razumijeva usvajanje jezičnog sustava odnosno njegova normativnoga ustroja, ali i svih mogućnosti i ograničenja koji se unutar toga jezičnog sustava pojavljuju. Proces se dodatno uslođuje tijekom ranojezičnoga razdoblja jer, iako ponajprije lingvistički određen, na taj proces utječu psihokognitivne i sociokulturološke sastavnice. Prema Piagetovoj *kognitivističkoj* teoriji (1947), četiri su faze kognitivnih procesa ključnih za razumijevanje, ali i ograničavanje učenja: senzomotrička faza do 2. godine, predoperacijska faza do 7. godine, faza konkretnih operacija do 11. godine i faza formalnih operacija od 12. godine nadalje. Budući da je ovladavanje materinskim jezikom izravno povezano s kognitivnim razvojem, važno je znati da u konkretnoj fazi djeca mogu stvarati pojmove i rješavati probleme samo kad je riječ o poznatim sadržajima koje mogu konkretno predočiti, a tek u fazi formalnih operacija u stanju su ne samo zapamtiti nego i razumijevati apstraktne gramatičke pojmove. Svaka je faza kvalitativno različita i zahtjevnija od prethodne. Osim toga, stvaranje individualnih „inovacijskih semantema i gramatema“, rezultira različitim načinima razmišljanja i logičkoga zaključivanja djece u određenome razvojnome razdoblju. Prethodna faza mora biti dovršena kako bi učenik mogao prijeći u sljedeću pa je iznimno važno da sadržaj jezičnoga usvajanja bude primjeren učenikovim psihokognitivnim mogućnostima (Pavličević-Franić 2011).

Komuniciranje na materinskome jeziku primarna je jezična kompetencija i preduvjet razvoja ostalih ključnih kompetencija. Polaskom u školu, osim uobičajene priopćajne uloge, jezik postaje izvor znanja te sredstvo prenošenja informacija. Stoga je za uspješno komuniciranje na primarnome idiomu (J1), a poslije i za uspješno učenje hrvatskoga standardnoga jezika, potrebno razvijati ne samo jezičnu kompetenciju, nego i niz drugih kompetencija. Ponajprije diskurzalnu kompetenciju (kohezivne sposobnosti zaključivanja i povezivanja te koherentni odnosi u jeziku), sociolingvističku kompetenciju koja uključuje nejezični kontekst i društveno okruženje te stratešku kompetenciju (lingvometodičke strategije za lakše, brže i uspješnije učenje). Bez obzira o kojoj se kompetencijskoj vrsti i razini radilo, ključan čimbenik uspješnoga ovladavanja materinskim jezikom jest razina njegove praktične primjene (ZEROJ 2005).

Osim informacijske paradigme u radu se kao primjer uspješne recepcije i primjene jezičnih sadržaja ističe ovladavanje jezičnim strukturama u okviru konstrukcijske gramatike. Predlaže se integracijski pristup recepciji gramatičkih i leksičkih informacija, pri čemu se jezična struktura usvaja kao konstrukcijska jedinica jedinstvene forme i sadržaja, određena oblikom, značenjem i uporabom. Pritom je značenje pojedinih sastavnica rezultat integriranja leksema u značenje konstrukcije, a učenje hrvatskoga jezika u ranojezičnome diskursu ne svodi se na memoriranje gramatičkih sadržaja i generiranje točnih rečenica. Težište se prebacuje na uporabno prihvatljive strukture na svim jezičnim razinama i traganje za funkcionalnim načinima usvajanja jezičnoga sustava

u cjelini, što će učeniku omogućiti uspješno komuniciranje u govorenome i pisanome izražavanju.

2. Teorijski okvir

Teorijski okvir radu daju suvremene jezikoslovne teorije dosezi kojih se mogu uspješno primijeniti pri oblikovanju svrhovitoga i učenicima primjerenoga nastavnoga procesa. U teorijskim promišljanjima valja poći od Saussureova (2000) poimanja jezične strukture kao sustava znakova i dvojnosti označenoga i označitelja. Hjelmslev, pak, za saussureovske pojmove koristi nazive izraz i sadržaj, razlikujući pritom formu i supstanciju, Bloomfield razmatra jezični znak kao hijerarhijski niz fonema u odnosu na njegovo značenje, dok se Vygotsky jezičnim znakom bavi u proučavanjima odnosa mišljenja i govora. Martinetovo promišljanje odnosi se na minimalne znakove koje dijeli na gramateme i lekseme, s obzirom na to jesu li nositelji gramatičkoga ili leksičkoga sadržaja, a Hymes ističe dobnu i situacijsku uvjetovanost jezičnoga znaka i afirmira pojam komunikacijske stručnosti (prema: Glovacki-Bernardi i sur. 2001).

Većina se, dakle, teorijskih postavki temelji na zamisli da postoji veza između pojma i njegovoga izraza. Promišljanje o jeziku kao strukturiranome sustavu znakova, nužno uključuje i pitanje strukturiranja jezičnoga znaka u ranojezičnome diskursu. Saussureova dihotomija koja se u potpunosti može primijeniti na odrasle govornike određena jezika, nije primjenjiva u dječjoj dobi. Naime, relativno je jasno što se događa pri usvajanju jezika s obzirom na izraz i sadržaj, s obzirom na pojam, njegovu akustičnu sliku i značenje, no u ranome diskursu uz stalne sastavnice izraza i sadržaja, valja uzeti i obzir i uporabnu sastavnicu, koja je kratkotrajna, promjenjiva, s mogućom višeznačnošću. Ovisna je o nizu jezičnih i nejezičnih čimbenika kao što su jezično predznanje, komunikacijska situacija, psihokognitivni razvoj, okruženje, distraktibilnost i sl. Budući da je veza između predmeta i izraza proizvoljna pa time i promjenjiva, otvara se mjesto dvama odnosima: denotaciji i konotaciji. U svojim istraživanjima dječjega učenja jezika, Noam Chomsky je ustvrdio (1986) da djeca izložena jezičnim podacima oblikuju jezik uz pomoć posebnoga algoritamskoga sustava (Language Acquisition Device) koji ustrojava prikaz jezičnoga izraza. U skladu s tom tezom, postavio je teoriju jezične sposobnosti koja djeluje prema načelu univerzalne gramatike koja je bitno različita od normativne gramatike upravo po tome što je normativna gramatika opis postojećega prihvaćenog sustava, a univerzalna gramatika objašnjenje toga sustava. Između normativne i univerzalne gramatike mogli bismo postaviti još jednu razliku, osobito kad je riječ o ranojezičnome razvoju. Normativna se gramatika, naime, ne bavi nejezičnošću, a univerzalna se gramatika nejezičnošću nužno mora baviti, upravo zato što nejezično ukazuje na jezično, dovodi do jezičnoga temeljem bitnih međusobnih razlika (Pavličević-Franić 2008).

Uz opće jezikoslovne teorije, važnu ulogu imaju i promišljanja specifičnih teorija ranoga jezičnoga razvoja, primjerice teorija Eve Clark (2003) o usvajanju semantičkih

crta u kojoj ističe da pri usvajanju značenja riječi dijete preuzima dijelove semantičkih polja već poznatih riječi, što znatno olakšava razvoj rječnika. Valja spomenuti i teoriju ulaznoga jezika Katherine Nelson (1973), odnosno jezik usmjeren djetetu jer ulazni jezik izravno utječe na formiranje tzv. ciljanoga jezika, odnosno onoga jezika koji želimo kod djeteta razviti (prema: Pavličević-Franić 2011).

2.1. Kognitivno-konstrukcijski pristupi usvajanju jezika

Predmet su ovoga rada ponajprije kognitivnolingvistički modeli, s naglaskom na konstrukcijski model koji svoju funkcionalnu primjenu pronalazi u procesu usvajanja jezičnih sadržaja. U okvirima širega konteksta, konstrukcijska se gramatika povezuje sa srodnim teorijama kojima je zajedničko polazište pretpostavka da se ljudski jezik na svim jezičnim razinama sastoji od znakova koji predstavljaju jedinstvo forme i značenja, odnosno gramatike i semantike. Takav spoj djeluje kao pravilo u jeziku i sredstvo je za „konstruiranje“ raznolikih uporabnih obrazaca (Katunar 2015). Autori Belaj i Tanacković Faletar (2013), razlikujući konstrukcijske gramatike u užem i širem smislu, objedinjuju kognitivnolingvističke pristupe gramatici koji zajedno s tradicijskim funkcionalizmom s kojim su u mnogome kompatibilni, tvore idejnu i kategorijalnu opoziciju generativnoj gramatici. Gramatičnost postaje relativnom kategorijom koja, uz jezičnu konvenciju, uzima u obzir i sve druge informacije važne za narav i svrhu iskaza (Medved Krajnović 2010). Uopćavajući mišljenja, možemo zaključiti da je konstrukcijska gramatika sustav koji jezičnu strukturu vidi kao strukturirani skup spoznajnih jedinica određenih oblikom, značenjem i, što je za ranojezični diskurs osobito važno – uporabom. Značenju se pridaje važna uloga jer predstavlja osnovu jezika koja se usvaja djelovanjem spoznajnih procesa u stvarnim jezičnim situacijama i proizlazi iz cjelokupnosti društvenog i pragmatičkog konteksta jezične uporabe.

Kako usvajanje gramatike u ranojezičnome diskursu nije samostalan proces, nužno se odmaknuti od tradicionalne generativne gramatike u kojoj je sintaksa temeljni pokretač te prihvatiti potencijalnu generativnost ostalih razina jezične reprezentacije, odnosno važniju ulogu dati komunikacijskoj gramatici. Mogućnost, između ostalih, nudi i teorija tripartitne paralelne arhitekture (Jackendoff 2009) koja pokazuje kako je međusobnim ispreplitanjem razina i uspostavljanjem odnosa na razini međusklopova moguće razumjeti specifične jezične fenomene. Naime, neutralni fonološki i morfosintaktički oblici, djeci mlađe osnovnoškolske dobi nisu uvijek i semantički neobilježeni. Međudjelovanje gramatike, semantike i pragmatike očituje se kao trirazinsko ispreplitanje u procesu učenja jezika. Semantička polja djetetu poznatih riječi utjecat će na usvajanje gramatičkih struktura, ali i olakšati konstruiranje vlastitih novih riječi. Tako sve djetetove neološke pragmemske tvorbe, tzv. komunikati, dobivaju značenje jer ostvaruju svoju uporabnu ulogu u komunikaciji. Pritom se odnos gramatike, semantike i pragmatike, razrješava svakodnevnom komunikacijom u kojoj je semantika prije gramatike, a pragmatika prije normiranosti.

2.2. Informacijsko-receptivni pristupi usvajanju jezika

Svaki sustav informiranja (i komuniciranja), a nastavni proces to jest, zatvoren je krug u kojem djeluju tri čimbenika: izvor informacija, prijenosni kanal i primatelj informacija. Budući da je učenikov receptivni kapacitet u ranoj dobi sužen i uvjetovan različitim čimbenicima, valja izabrati takve informacije koje se mogu svrhovito prezentirati i usvojiti u kraćem vremenu, a imaju veliku informativnu i uporabnu vrijednost. Na taj se način, u skladu s načelima teorije informacije i teorije recepcije, unaprjeđuje didaktička organizacija nastavnoga procesa. Jezična se građa povezuje u cjelovit sustav, nepoznato se usvaja na temelju staroga i poznatoga, velik broj novih podataka i obavijesti svodi se na manji broj ili već poznate podatke, a sve uz pomoć usustavljena skupa apstraktnih znakova i pravila prema kojima se kombiniraju radi sporazumijevanja. Takvi konkretni ostvaraji čine jezičnu strukturu odnosno konstrukciju određenoga izraza i pripadajućega značenja koja se barem po jednoj semantičkoj crti razlikuje od značenja koje znakovima pripisuju odrasli govornici.

Informacijska se paradigma može proučavati dvojako – kao komunikacijski fenomen i kao znanstvena činjenica. I odašiljatelj i primatelj generiraju informaciju, koja je u svojoj inicijalnoj fazi apstraktna struktura, uključujući u nju individualne elemente kao što su predznanje, iskustvo, emocije, interes... Želimo li ostvariti uspješnu komunikaciju, treba osvijestiti činjenicu da je recepcija informacija u ranojezičnoj dobi promjenljiva kategorija na koju utječe niz faktora, no uvijek mora ispuniti najmanje dva preduvjeta - gramatičku strukturiranost i semantičku jednoznačnost jer u protivnome može doći do pogrešnoga razumijevanja ili pak potpunoga nerazumijevanja poruke. Stoga suvremeni priopćajni proces i oblikovanje *informacijske strukture* ide ka isticanju semantičkih kategorija konkretnosti i predočivosti pri ustroju i izgradnji lingvističkih poruka (Peti Stantić 2019). Naime, svaki jezični znak (u riječima, rečenicama i tekstu) povezan je s određenim sadržajem odnosno značenjem na koje upućuje i zbog kojega postoji. On je simbol čija recepcija može poslužiti razvoju komunikacijskih sposobnosti učenika.

3. Konstrukcijsko-integracijska paradigma u nastavi hrvatskoga jezika

Teorijska i eksperimentalna istraživanja na raznim područjima i u raznim jezicima ukazuju na neodrživost tradicionalne podjele između gramatike i leksika, gramatičkoga i leksičkoga te potrebu novoga pogleda na proces jezičnoga učenja i poučavanja. I hrvatski obrazovni sustav trenutno prolazi kroz značajne promjene. Jezični se sadržaji usklađuju s ishodima učenja u predmetnome kurikulumu, a dijelovi se opsežnih sadržaja smanjuju ili prebacuju u više obrazovne razine (Nacionalni kurikulum RH 2019). Sve to kako bi se učenicima rane školske dobi koji se nalaze u konkretnoj razvojnoj fazi

omogućilo uspješnije ovladavanje apstraktnim jezičnim sadržajima. Iako se deklarativno zalažemo za nove lingvodidaktičke pristupe, nažalost, u praksi se još uvijek više inzistira na teorijskome poznavanju jezičnih sadržaja nego na uporabnome znanju.

Stoga se u radu, u okvirima konstrukcijsko-integracijskoga pristupa, izlažu dobnno određeni, ali uporabni modeli jezičnih struktura, kako bi se osvijetlio prikaz ustroja leksikona na primjerima kombinatorno-konstrukcijskih postupaka sa svrhom što uspješnije recepcije jezičnih sadržaja u mlađim razredima osnovne škole. Pritom se kombinatorne kompetencije nastoje razvijati na svim jezičnim razinama, od razine riječi i spojeva riječi do rečeničnih struktura i „arhitekture“ teksta. Već od prvoga razreda osnovne škole, prema konstrukcijskim načelima učenici nadograđuju nove elemente na postojeće, raspoznaju znakove za glasove koje zatim kombiniraju u riječi, riječi u rečenice, rečenice u tekst.

Prijenos informacija jest komunikacijski proces, prerada informacija u domeni je kognitivnih procesa, pohrana se odnosi na dugoročnu memoriju, dok se primjena informacija i načini korištenja odnose na funkcionalnu uporabu. Budući da se u nastavnome sustavu informiranja redovito pojavljuje ‘buka u kanalu’, valja znati što, kada i kako učiti i poučavati kako bi transferirane informacije omogućile što uspješnije produktivno korištenja stečenoga znanja. Stoga su prezentirani primjeri rezultat usvajanja konkretnih jezičnih sadržaja, u okviru područja Jezik i komunikacija. To su nastavne jedinice: Glas/slog/riječ, Imenice za zanimanja, Umanjenice i uvećanice, Jedinna i množina imenica, Rod imenica, Sličnoznačnice i suprotnice, Tvorba glagola, Vrste pridjeva, Ustroj rečenice, Red riječi u rečenici, Samostalno stvaranje priče, Riječ-rečenica-priča, Sporazumijevanje hrvatskim jezikom, Jezične igre (povezivanje pojmova, glasovni lanac, jezični domino, mozgalice, premetaljke, pitalice).¹

Tijekom ovladavanja jezičnim strukturama postoje jasno određeni koraci koji su sustavna nadogradnja. Razvoj ranoga leksikona, konstrukcija riječi, rečenične strukture, dio su kognitivnolingvističkih istraživanja različitih vidova jezičnih upotreba, a komunikacijska praksa ranojezičnoga razdoblja potvrđuje sljedeću hijerarhijsku ljestvicu (Pavličević-Franić 2011, 2018):

- prepoznavanje (identifikacija) jezičnih znakova/riječi, npr. [a], [n], [s] > san, sna, nas, ali ne i *nsa*, *asn*...;
- usvajanje riječi, npr. *slušalica* < slušalac, *konjica* < konj, *glupana* < glupan...;
- razumijevanje riječi (denotativno ≠ konotativno značenje), npr. *kremirati* (u značenju *mazati kremom*), *dveri* (u značenju *dvorci*), *autoportret* (u značenju *opis auta*)...;

¹ Navedene nastavne jedinice obrađene su u udžbenicima hrvatskoga jezika za 2., 3. i 4. razred osnovne škole (Pavličević-Franić, Dunja; Velički, Vladimira. Zagreb: Alfa./ Pavličević-Franić, Dunja; Domišljanović, Damir. Zagreb: Alfa).

- pravilna uporaba riječi (u skladu sa značenjem i gramatičko-pravopisnim pravilima), npr. *skakam* (1. lice jd. prezenta glagola skakati – skačem), *hoćeju* (3. lice mn. prezenta pomoćnoga glagla htjeti – hoće), *boljina* (im., ž.r., N jd. – kvaliteta), *dobriji* (komparativ pridjeva dobar – bolji)...;
- proizvodnja (kreativna konstrukcija) riječi i većih jezičnih izraza, npr. *tepihač* (otirač), *zumbar* (bumbar), *jojcati* (jaukati), *grijator* (radijator), *biti gripast* (imati gripu), *obećaj je obećaj* (obećati kome što).

Kako bi se u jezičnim konstrukcijama djece mlađe školske dobi istražile specifičnosti prijenosa i recepcije jezičnih informacija na granici između gramatike i semantike, korišteno je više izvora: Prvi školski rječnik hrvatskoga jezika (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2008), Aničev školski rječnik hrvatskoga jezika (Znanje 2015), digitalni rječnik hrvatskoga jezika Hrvatskoga jezičnoga portala; udžbenici hrvatskoga jezika za mlađe razrede osnovne škole (Alfa 2016.-2019.); rezultati dosadašnjih istraživanja navedene tematike (Pavličević-Franić 2008, 2011, 2018; Pavličević-Franić i Aladrović Slovaček 2018). Prikupljena je građa bila referentna točka u odnosu na koju su se dječji ostvaraji klasificirali kao konstrukcije s određenom obilježenošću. Pritom se posebna pozornost posvetila odnosu kognicije i komunikacije koji je izrazito važan u ranojezičnome razdoblju jer utire put prijelaza iz konkretne u apstraktnu razvojnu fazu, s ciljem postizanja „govornoga mišljenja“ i „intelektualnoga govora“ (Vygotsky 1977, prema: Glovacki-Bernardi 2001). U kontekstu funkcionalnoga pristupa gramatici, objedinjeni su kognitivno-konstruktivski modeli koji omogućuju učinkovitije ovladavanje konkretnim jezičnim sadržajima te ostvaraj uspješnije komunikacije u osnovnoškolskoj dobi. Razvoj primarnih jezičnih sposobnosti, ali i poticanje složenijih kognitivnih funkcija, promatrat će se na primjerima dobnih pragmema odnosno komunikata (Pintarić 2002; Pavličević-Franić 2011, 2018), kao specifičnim konstrukcijama ranoga razdoblja. Riječ je o preoblikovanim i dječjoj komunikacijskoj situaciji primjerenim iskazima koji, doista, odstupaju od standardnojezične norme, ali uspješno ostvaruju priopćajnu svrhu. Oni su u radu opisani na dvjema komunikacijskim razinama: a) razina riječi i spojeva riječi, odnosno zasebnih konstrukcija čije bi razumijevanje moglo biti otežano zbog dobne izdvojenosti; b) rečenična razina, odnosno razina najmanjega konteksta koji može olakšati sporazumijevanje.

a) Razina riječi i spojeva riječi

Jezična praksa potvrđuje da dječji komunikacijski pragmeme predstavljaju konstrukcije koje imaju sva gramatička i leksička obilježja normativnih jezičnih sastavnica, ali uz očekivani odmak. Stvaranje takvih struktura u dječjem govoru ne nosi nužno i obilježje nejezičnosti odnosno pogreške, nego ih možemo smatrati privremenim pragmatičkim širenjem jezičnoga polja, što kao posljedicu ima oblikovanje specifičnoga semantičko-gramatičkoga sustava u kojem se tzv. komunikati pojavljuju unutar polja

jeziče inovacije. Bez obzira na vrstu i oblik pojavnosti, nikada nisu izvan sustava, nego samo izvan standarda jer dijete još ne poznaje standardnojezična pravila. Upravo takva „jezična arhitektura“ ukazuje na razliku između logike govora (pragmema, komunikati) i gramatike govora (gramatemi, leksemi), kao i razliku između normativne i komunikacijske gramatike. Neki od inovacijskih pragmeta dio su leksičkoga sustava hrvatskoga standardnoga jezika, no u dječjoj komunikaciji dodijeljeno im je potpuno novo značenje (*konjica*, *mornarica*, *svinjac*), a neki su novotvorenice odnosno konstrukcijske strukture nastale po uzoru na već postojeće riječi (*patuljka* < patuljak, *dadilj* < dadilja).

Na razini riječi, očituju se ponajprije neološke konstrukcije (*tepihač* < otirač, *odaleknuti* < udaljiti se, *boljina* < kvaliteta) te raznolike morfološke konstrukcije, npr. mocijski parnjaci (Tablica 1). U ranoj su dobi vrlo česte i igrolike tvorbe vezane uz izvođenje i slaganje (*napiti se* > *navoditi se* /voda/, *načajiti se* /čaj/, *nasokiti se* /sok/; *narukvica* > *nanožnica* /narukvica za nogu/, *naprsnica* /naprstak/, *naglavnica* /šilt-kapa, šilterica) ili uz bogaćenje rječnika (grad > gradski, prigradski, međugradski, građanski... građani, sugrađani, građanin, građanka... graditi, izgraditi, pregraditi, dograditi, ugraditi...).

Tablica 1. Gramatičke konstrukcije pri mocijskoj tvorbi

	Izraz	Stvarni sadržaj	Uporaba
Gramatičke konstrukcije	konjica (konj)	im. ž. r., N, jd. (konjaništvo)	<i>kobila</i>
	mornarica (mornar)	im. ž. r., N, jd. (brodovlje i rod vojske na moru)	<i>vojnkinja u mornarici</i>
	svinjac (svinja)	im. m. r., N, jd. (nastamba za svinje)	<i>nerast</i>
	medica (medo)	im. ž. r., N, jd. (vrsta pića)	<i>medvjedica</i>
	pasica (pas)	im. ž. r., N, jd. (pojas, obrub oko dijelova odjeće)	<i>kuja, ženka psa</i>
	piskinja (pisac)	im. ž. r., N, jd.	<i>spisateljica</i>
	patuljka (patuljak)	im. ž. r., N, jd.	<i>žena patuljak</i>
	zmijac (zmija)	im. m. r., N, jd.	<i>mužjak zmije</i>

Na razini spojeva riječi česti su dobni frazemi (*upuškati oko* < ubiti oko, kratko odspavati) te kolokacijske konstrukcije (*domaće dijete* < divlje dijete), s kontekstualnim značenjem drugačijim od denotativnoga značenja. Riječ je o semantičkim konstrukcijama koje u ranojezičnome diskursu mogu (ali i ne moraju) biti frazeologizirane. Najčešće desemantizacija nije u potpunosti provedena pa neke sastavnice spoja zadržavaju temeljna značenja. Polazeći od potrebe za ostvarajem komunikacije, učenik u prvi plan stavlja pragmatičnost prije normativnosti (*ne znam pojma* < ne znam + nemam pojma). Ni korelacije u kolokacijskome nizu često ne slijede očekivanu sposobnost udruživa-

nja leksema pa se sintagmatski odnos najčešće uspostavlja privlačenjem sekundarnih kolokata, koji u dječjem izrazu ne moraju nužno biti kolokabilni (*vruć doček* < topao doček, *prljava jedinica* < čista petica). Možemo zaključiti da se spojevi riječi u ranome diskursu barem po jednoj sastavnici jezičnoga znaka razlikuju od spojeva odraslih govornika jer korespondiraju s potrebama komunikacijske prakse. Učenik mlađe školske dobi leksičku će prazninu u svome leksemskome popisu popuniti stvaranjem individualnih konstrukcija, ponajprije prema načelu istosti (dogovor je dogovor > *obećaj je obećaj*), načelu zamjene (stari morski vuk > *stari morski pas*) i prema načelu denotacije (*imati sudar*, u značenju prometnoga sudara, a ne „sudara“/spoja, sastanka s nekim), a sve u odnosu na već usvojene leksičke sastavnice. Nešto se rjeđe potvrđuje načelo suprotnosti (čista petica > *prljava jedinica*), a najmanje je čestotno načelo spajanja (more knjiga > *jezero/bazen knjiga*) i načelo analogije (puževim korakom > *baknim korakom, spor kao baka*) (Tablica 2).

Ovakve konstrukcije traju vrlo kratko te brzo nestaju iz uporabe ustupajući mjesto ekonomičnijemu izrazu koji olakšava komunikaciju s većim brojem govornika. Riječ je o tzv. ‘prekrivanju’ (*engl. overwriting*), odnosno procesu u kojemu novousvojena riječ potpuno prekriva staru, a dijete se najčešće ni ne sjeća da je ikada rabilo nestandardni oblik.

Tablica 2. Primjeri frazeoloških konstrukcija u dječjoj dobi

	Izraz	Stvarni sadržaj	Dobni komunikati
Leksičke konstrukcije	čista petica	odlična, ocjena	<i>prljava jedinica</i>
	mačji kašalj	lak posao, sitnica	<i>mačkin kašalj</i>
	divlje dijete	neposlušno, nemirno dijete	<i>domaće dijete</i>
	ubiti oko	kratko odspavati, prileći	<i>upuškati oko</i>
	dati (kome) nogu	prekinuti vezu s nekim	<i>dati (kome) ruku</i>
	stari morski vuk	iskusn moreplovac	<i>stari morski pas</i>
	more knjiga	puno knjiga	<i>bazen knjiga</i>

b) Rečenična razina

Rečenični je ustroj u dječjem jeziku određen razvojnim obilježjima i predstavlja skup specifičnih semantičkih i morfološko-sintaktičkih veza. Usvajajući rečeničnu strukturu učenik razvija kombinatorne kompetencije, najčešće oponašajući ogledne modele jezičnoga unosa (odrasli govornici, pisani tekstovi), u skladu s psihokognitivnim sposobnostima, jezičnim predznanjem, opsegom mentalnoga i općega leksikona, te komunikacijskom situacijom (kontekst). U ranojezičnomu diskursu su značenje i sintaktička norma relativno fluidne kategorije koje ne određuje samo normativistika nego i izvanjezični čimbenici te individualna obilježja govornika. Iz navedenih se uzoraka

Iako može iščitati prema kojim načelima ih djeca oblikuju, kako ih rabe i što znače u svakodnevnim priopćajnim situacijama. Dakle, kako sintaktička proizvodnost funkcionira u komunikacijskoj praksi. Modeli konstrukcija protežu se od najmanje učinkovitih rečeničnih struktura kao što su struktura nabiranja i dopunjavanja rečenica uporabom ponuđenih riječi, do složenijih struktura kao što su proširivanje metodom višestrukoga izbora, apstrahiranje, uspoređivanje, struktura zaključivanja, nadogradnja (Tablica 3).²

Tablica 3. Modeli rečeničnih konstrukcija

Vrsta strukture	Primjeri rečenica
Nabiranje	<i>Bil sam ti malo bolestan i onda smo išli doktoru i onda sam pio neke ljekove pa sam onda ozdravil...</i>
Dopunjavanje	<i>Razne su vrste satova: _____, _____, _____, _____.</i> (ruka) (zid) (sunce) (pijesak)
Proširivanje	<i>Moja mama je najbolja na svijetu., Mama mi je <u>svjetska</u>.</i> (poticajne riječi: mama, svijet) <i>Jabuka je crveno i zdravo voće., Fina mi je jabuka baš.</i> (poticajne riječi: jabuka, crvena, zdrava)
Sažimanje	<i>Mi posudiš <u>papira</u>?</i> (Hoćeš li mi posuditi papir?); <i>Di ćete?</i> (Kamo idete?) <i>Imalo je.</i> (Ima li vani snijega?) <i>Oprostio sam joj!</i> (Rekao sam joj: Oprosti.)
Opisivanje	<i>Ana je učenica i ide u 3. razred. Ana ima zelene oči i dugu kosu. Na sebi ima traperice i vestu i tenisice. Ana izgleda simpatično. Ana je moja prijateljica i sviđa mi se.</i>
Uspoređivanje i zaključivanje	<i>Žena koja uči je <u>učiteljica</u>, a žena koja piše je <u>piskinja</u>. A moglo bi i <u>spisateljica</u>. Ustvari, to ti je <u>književnica</u>.</i>

Pri proizvodnji rečenica, a onda i pri strukturiranju teksta, važnu ulogu imaju kohezivno-koherentni odnosi (Trask 2005). No uporabna razina kohezivnih i koherencijskih sredstava različita je u diskursu odraslih govornika i u djece mlađe osnovnoškolske dobi. Primjeri potvrđuju da kohezivnost izravnih jezičnih veza nije uvijek ostvarena, što utječe na strukturu i na koherentnost učenikova iskaza. No komunikacijska situacija, odnosno razina najmanjega konteksta, onemogućuje semantički paralelizam i olakšava sporazumijevanje. Rečeničnim se konstrukcijama te njihovom uporabom, bez obzira na moguća odstupanja od standardnojezične norme, jezik istovremeno razvija i provjerava kao sustav. Takvo provjeravanje otvara put daljnjemu učenju jezika. Cilj je

² Navedeni su primjeri rezultat longitudinalnih istraživanja u okviru znanstvenih projekata (2008.–2018), pod vodstvom prof. dr. sc. Dunje Pavličević-Franić i suradnice dr. sc. Katarine Aladrović Slovaček.

podizanje razine gramatičke i leksičke kompetencije, odnosno sintaktičkog i semantičkog razumijevanja uz postupno uključivanje normativne gramatike.

4. Zaključak

Suvremeni komunikacijski model usvajanja i učenja jezika, traži i funkcionalan proces poučavanja, dobno primjeren i učinkovit, drukčiji od tradicionalne predavačke pouke. Temelji se ponajprije na uvažavanju načela suvremenih jezikoslovnih teorija, ali psiholingvistički i didaktički preoblikovanih za potrebe procesa ranojezičnoga učenja hrvatskoga jezika. Rezultati longitudinalnih istraživanja navedenih u radu te primjeri raznolikih jezičnih struktura, potvrđuju svrhovitost uključivanja konstrukcijsko-integracijske paradigme u nastavu hrvatskoga jezika. Osobito stoga što se na početku školovanja još uvijek u praksi previše inzistira na lingvističkome aspektu i što točnijem memoriranju gramatičkih činjenica, a zanemaruje se uporabna komunikacija i sposobnosti logičkoga zaključivanja, samostalno otkrivanje informacija, razvoj kreativnoga mišljenja te služenje riječima i gramatičkim okvirima kao modelima za razumijevanje jezičnih sadržaja.

Stoga se u radu najveća pozornost posvećuje teorijskome okviru koji predlaže integracijski pristup unutar konstruktivističkoga i informacijsko-receptivnoga modela usvajanja hrvatskoga jezika. Riječ je o dobno prilagođenim konstrukcijama za uspješnije usvajanje sintaktičkih i semantičko-pragmatičkih jezičnih informacija, pri čemu se jezična struktura usvaja kao jedinstvo forme i sadržaja, odnosno kao konstrukcijska jedinica određena oblikom, značenjem i uporabom. Ovako zamišljena „jezična arhitektura“ potvrđuje da se međusobnim ispreplitanjem jezičnih sadržaja i uspostavljanjem konstrukcijskih odnosa na različitim razinama, učenicima koji se nalaze u konkretnoj razvojnoj fazi, olakšava razumijevanje i usvajanje apstraktnih jezičnih fenomena. Bez obzira na moguće pogreške, koje su očekivane u toj dobi jer su sastavni dio razvojnoga procesa, rezultati potvrđuju da se komunikacijska kompetencija uspješno može razvijati, između ostaloga, i tako da se učeničke pogreške iskoriste kao poticaj u učenju materinskoga jezika.

Pritom valja imati na umu da u razvoju dječjega leksikona i usvajanju gramatičkih sadržaja, nisu svi jezični sadržaji pogodni za primjenu konstrukcijske paradigme pa valja izbjegavati konstrukcije koje većini učenika mogu predstavljati problem. Na to upućuju psiholingvistički pokazatelji, npr. apstraktne riječi, nepredodive i manje čestotne riječi, rijetke kolokacijske sprege, nejasne morfološke konstrukcije i neprohodni koherentno-kohezivni odnosi. Kako je jezična građa u ranojezičnoj dobi u mnogočemu na granici između leksikona i gramatike, stvarnoga i prenesenoga značenja, pravilnih i nepravilnih konstrukcija, leksičkih i funkcionalnih vrsta riječi autonomija kojih je u leksikonu upitna, ovakav pristup nastavi hrvatskoga jezika predstavlja otvoreno područje budućih jezikoslovnih istraživanja.

U vremenu obrazovnih promjena, novih znanstvenih postignuća i suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija sve više se očituju potreba za implementiranjem suvremenih oblika učenja koje nije samo formalno (školsko). Svoje mjesto pronalaze neformalni i informalni oblici učenja,³ s ciljem poticanja obrazovnih aktivnosti koje će omogućiti razvoj jezičnih kompetencija te stjecanje trajnoga i primjenjivoga znanja i vještina (Memorandum o cjeloživotnom učenju, Europska komisija 2000).

Literatura

- Anić, Vladimir. 2015. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. [prir. Pranjković, Ivo; Badurina, Lada]. Zagreb: Znanje. <https://znanje.hr/product/anicev-skolski-rjecnik-hrvatskoga-jezika/202354>. Pristup 8. lipnja 2019.
- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2013. Kognitivna gramatika u kontekstu konstrukcijskih modela. *Filologija*, 61, 17–65.
- Chomsky, Noam. 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York: Praeger.
- Clark, V. Eve. 2003. *First Language Acquisition. Part two: First Combinations, First Constructions*. Pp 159-173. Cambridge: University Press, UK. <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2002071574.pdf>. Pristup 1. srpnja 2019.
- Digitalni rječnik hrvatskoga jezika*. Hrvatski jezični portal (HJP). <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=legenda>. Pristup 8. lipnja 2019.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka i sur. 2001. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Goldberg, E. Adele. 1995. *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hudaček, Lana; Mihaljević, Milica [ur.]. 2008. *Prvi školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Jackendoff, Ray. 2009. The parallel architecture and its place in cognitive science. Chapter 23: 646-668. „A parallel architecture perspective on language processing“ *Brain Research* 1,146: 2-22. Pristup 1. srpnja 2019. <https://ase.tufts.edu/cogstud/jackendoff/papers/ParallelArchproofs.pdf>
- Katunar, Daniela. 2015. *Ustroj leksikona u konstrukcijskoj gramatici – primjer prijedloga u hrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Medved Krajnović, Marta. 2010. *Od jednojezičnosti do višejezičnosti. Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb: Leykam international.
- Memorandum o cjeloživotnom učenju*. 2000. Bruxelles: Europska komisija. <https://uil.unesco.org/document/european-communities-memorandum-lifelong-learning-issued-2000>. Pristup 8. lipnja 2019.

³ Neformalno učenje predstavlja različite obrazovne oblike koji nisu dio školskih programa (seminari, tečajevi, radionice...), dok se informalno učenje odnosi na samoobrazovanje u svakodnevnome životu, u slobodno vrijeme, u igri, na radnome mjestu, u obiteljskome krugu...).

- Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje*. 2019. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. <https://mzo.hr/hr/rubrike/nacionalni-kurikulum>. Pristup 23. svibnja 2019.
- Pavličević-Franić, Dunja. 2008. Jezik i nejezične sastavnice govora. *Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika*, 55, (2), 41–53.
- Pavličević-Franić, Dunja. 2011. *Jezikopisnice – rasprave o učenju i poučavanju hrvatskoga jezika u ranojezičnome diskursu*. Zagreb: Alfa.
- Pavličević-Franić, Dunja i Vladimira Velički. 2016. *Moj hrvatski*. Udžbenik za 2. razred osnovne škole. Zagreb: Alfa.
- Pavličević-Franić, Dunja. 2018. Dobni pragmemi kao nejezične sastavnice dječjega govora. Zbornik: *U jezik uronjeni*. [ur. Smajić, Dubravka; Krumes, Irena; Mance, Nina]. Osijek: Sveučilište J.J. Strssmayera – Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. 281–291.
- Pavličević-Franić, Dunja; Aladrović Slovaček, Katarina. 2018. Razvoj leksičke kompetencije u nastavi hrvatskoga jezika u osnovnoj školi. U: *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa* [ur. Botica, Stipe; Nikolić, Davor; Tomašić, Josipa; Vidović Bolt, Ivana]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 945–955.
- Pavličević-Franić, Dunja; Domišljanović, Damir. 2019. *Hrvatski jezik 3*. Udžbenik za 3. razred osnovne škole. Zagreb: Alfa.
- Pavličević-Franić, Dunja; Domišljanović, Damir. 2019. *Hrvatski jezik 4*. Udžbenik za 4. razred osnovne škole. Zagreb: Alfa.
- Peti Stantić, Anita. 2019. *Čitanjem do (spo)razumijevanja: Od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Piaget, Jean. 1947. *The Psychology of Intelligence (Theory of cognitive development)*. New York: Routledge & Kegan.
- Pintarić, Neda. 2002. *Pragmemi u komunikaciji*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta.
- Saussure, Ferdinand de. 2000. *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArTresor naklada – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Tomasello, Michael. 2005. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Trask, Robert Lawrence. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zajednički europski referentni okvir za jezike – učenje, poučavanje, vrednovanje (ZEROJ)* (2005). Zagreb: Školska knjiga.

Acquisition of Croatian Language in the Context of Construction Grammar

The reception of language content is the core part of the educational process. In the mother tongue, this information phenomenon is additionally complicated because, besides the usual communicative role, the language becomes a source of knowledge and a model of knowledge (manners of information transmission). Each learning process, among other things, is based on acquisition of language structures that can be seen as constructions of a certain expression and affiliated meaning. In the early language period, together with the expression and the content of the linguistic sign, the language reception also includes the competence for use. The correlation between grammar, semantics and pragmatics is solved during daily communication in which semantics is prior to grammar and pragmatics comes before normativity (Pavličević-Franić, 2011).

As an example of language reception, it is proposed to master the language structures within the construction grammar. It is a theoretical framework that brings an integration approach to syntactic and semantic-pragmatic information. The language structure is acquired as a unity of form and substance, i.e. a construction unit determined by its form, meaning and use (Tomasello, 2005). The meaning does not necessarily derive from the meaning of particular constituents but is the result of the integration of the lexeme in the meaning of the construction (Goldberg, 1995). Thus, learning grammatical content is not just generating grammatically correct sentences but focuses on creating the usable language structures.

Including the constructive approach to the process of Croatian language learning in early-language discourse will enable a more successful mastering of new contents in relationship with the parts of the grammatical-semantic fields of the constructions that students are already familiar with. This leads to a higher level of linguistic and lexical competence and increases the communicative ability of students.

Keywords: construction grammar, Croatian language acquisition/learning, language content, early-language discourse